

Γρεβενά: μια πανάρχαια ζούγκλα τριών εκατομμυρίων ετών με γίγαντες μαστόδοντες να περιπλανώνται μαζί με μαχαιρόδοντες, ρινόκερους, ταπίρους, ιππάρια, γαζέλες, αγριόχοιρους και άλλα επικίνδυνα ζώα.

Πριν από είκοσι περίπου χρόνια, όταν παιδάκι τότε ο Δημήτρης Ζησόπουλος παίζοντας με τα χρώματα κοντά στο σπίτι του παππού του δε φανταζόταν την εξέλιξη που θα είχε η παρατηρητικότητα και η περιέργειά του. Θέλοντας να μάθει για τα απολιθώματα που έπεφταν στην προσοχή του έφθασε αργότερα, ως φοιτητής, να φέρει σε επαφή την ομάδα του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης με μια συγκλονιστική πραγματικότητα: Γιγαντιαία οστά και δόντια από προβοσκιδωτά που κυριαρχούσαν στην περιοχή των Γρεβενών πριν εκατοντάδες χιλιάδες και εκατομμύρια χρόνια πριν.

Η συστηματική παλαιοντολογική έρευνα στην περιοχή των Γρεβενών άρχισε το 1990 από το Τμήμα Γεωλογίας του Α.Π.Θ. Μετά την ολοκλήρωση των ανασκαφών στη θέση Αμπέλια της πόλης των Γρεβενών, με την αποκάλυψη τμήματος σκελετού του γιγαντιαίου ελέφαντα *Elephas antiquus*, 200.000 ετών, η ομάδα του Α.Π.Θ. συνέχισε τις έρευνες στη Μηλιά, 15 χλμ. βορειοανατολικά των Γρεβενών. Οι πληροφορίες που αξιοποιήθηκαν αναφερόταν, από το 1986, σε απολιθώματα που βρήκε ο κάτοικος της περιοχής Θανάσης Δεληβός στη Μηλιά. Το 1997, το μέλος της ομάδας Βασίλης Μακρίδης εντόπισε το πρώτο ζευγάρι χαυλιοδόντων ενός γιγαντιαίου, γένους αρσενικού, μαστόδοντα *Mammut borsoni* (Hays 1834), βάρους πάνω από 6 τόννους και ύψους περίπου 3,5 μέτρα. Το μήκος του μεγαλύτερου χαυλιόδοντα είναι 4.39 μέτρα. Το 2007, μέσα σε αμμορυχείο της Μηλιάς, ανακαλύφθηκε ημιτελής σκελετός και δεύτερο ζευγάρι χαυλιοδόντων του ίδιου είδους του μαστόδοντα των 3 εκατομμυρίων ετών με μεγαλύτερο ακόμα μήκος: 5,02 μέτρα! Η ανασκαφή πραγματοποιήθηκε από την ομάδα ανασκαφών του ΑΠΘ σε συνεργασία με τον Ολλανδό Dick Mol, επιστημονικό συνεργάτη του Μουσείου Φυσικής Ιστορίας του Ρότερνταμ.

Η συνοδός πανίδα των μαστοδόντων του Πλειοκαίνου

Σημαντική είναι και η παρουσία των υπόλοιπων προϊστορικών άγριων ζώων που δίνουν πιο πλήρη εικόνα του παλαιοπεριβάλλοντος: Ο γιγαντιαίος ρινόκερος (*Dicerorhinus jeanvireti*), με δύο κέρατα στη μύτη, προσδιορίστηκε πρώτη φορά στην Ελλάδα. Στα απολιθωμένα κρανία των ρινόκερων δεν υπάρχουν κέρατα, διότι η κεράτινη υφή τους δεν επιτρέπει την απολίθωση, αλλά διατηρούνται οι βάσεις τους με πολύ αδρή επιφάνεια που δείχνουν το σημείο όπου προσφύονταν τα κέρατα. Χαρακτηριστικό επίσης είναι το οστεοποιημένο ρινικό τοίχωμα που είναι στοιχείο του φυλετικού διμορφισμού εφόσον στα θηλυκά η

οστεοποίησή του είναι ασθενέστερη από ότι στα αρσενικά και αποτελεί ένα εξελικτικό στοιχείο αφού στις πιο αρχαϊκές μορφές των ρινόκερων αυτό ήταν μικρότερης εκτάσεως ή εξέλειπε. Το βάρος μπορούσε να φτάσει τον 1,5 τόννο: γιγαντιαία μορφή που μαρτυράει, όπως και ο μαστόδοντας το παλαιοπεριβάλλον της περιοχής των Γρεβενών πριν 3 εκατομμύρια χρόνια: ευνοϊκό με πολύ πλούσια βλάστηση, δηλαδή πυκνά δάση και πλούσιοι θάμνοι, που ήταν και η τροφή αυτών των γιγάντων. Υπήρχε άφθονο νερό στην περιοχή αφού και ο ρινόκερος κατανάλωνε πάνω από 100 λίτρα νερού την ημέρα. Το κλίμα ήταν περισσότερο θερμό από το σημερινό την εποχή εκείνη.

Ένα άλλο ζώο της ίδιας τάξης των Περισσοδακτύλων (με περιττό αριθμό δακτύλων στα πόδια τους, σε αντίθεση με τα Αρτιοδάκτυλα-βοοειδή, ελαφοειδή, χοίρους κ.λπ.) με τους ρινόκερους και τα ιπάρια (*Hipparion* sp. μικρόσωμα άλογα με τρία δάκτυλα στα πόδια τους) που για πρώτη φορά βρέθηκε στην Ελλάδα είναι ο τάπιρος (*Tarirus arvernensis*) της Μηλίας. Οι τάπιροι συγγενεύουν με τους ρινόκερους, ανήκουν όπως και αυτοί στα κερατόμορφα περισσοδάκτυλα και σήμερα αντιπροσωπεύονται από τον ινδικό και τον αμερικανικό τάπιρο. Έχουν κοντόχοντρα πόδια, κολοβωμένη προβοσκίδα και έτσι με το ευκίνητο ράμφος που τα βοηθάει να τραβάνε τα μικρά κλαδιά των δέντρων. Ζουν κυρίως σε ελώδεις εκτάσεις και τροπικά δάση. Το μήκος μπορεί να φθάσει τα δύο μέτρα, το ύψος το 1,2 μέτρα και το βάρος τα 300 κιλά. Αγαπούν το νερό και κολυμπούν όπως τα προβοσκιδωτά και οι ρινόκεροι πολύ καλά. Πολλά άλλα φυτοφάγα αρτιοδάκτυλα ζώα συνθέτουν την πανίδα της Μηλίας: τουλάχιστον πέντε είδη βοοειδών *Bovidae* μεταξύ των οποίων βίσωνες και γαζέλες (*Gazella borbonica*), τέσσερα είδη ελαφοειδών *Cervidae* μεταξύ των οποίων ο *Croizetoceros ramosus* και ο αγριόχοιρος *Sus arvernensis*. Φανατικοί εχθροί όλων αυτών των ζώων ήταν το τρομακτικό αιλουροειδές ο μαχαιρόδοντας (*Homotherium* sp.), με τους πολύ επιμήκεις λεπτούς πριονωτούς κυνόδοντες, η μεγάλη αρκούδα (*Ursus* sp.), το Αγριοθήριο (*Agriotherium* sp.) μια μορφή γιγαντιαίας αρκούδας με πολύ κοφτερά δόντια. Τέλος αξιοσημείωτη είναι η παρουσία μιας προϊστορικής χελώνας.

Τα απολιθώματα μας βοηθούν στην ανασύνθεση του παρελθόντος: το παλαιοπεριβάλλον της περιοχής των Γρεβενών πριν 3 εκατομμύρια χρόνια ήταν ευνοϊκό για την ανάπτυξη γιγαντιαίων μορφών με πολύ πλούσια βλάστηση, δηλαδή πυκνά δάση και πλούσιοι θάμνοι, που ήταν και η τροφή αυτών των γιγάντων. Υπήρχε άφθονο νερό στην περιοχή αφού κυρίως οι μαστόδοντες και οι ρινόκεροι κατανάλωναν εκατοντάδες λίτρων νερού την ημέρα, ενώ το κλίμα ήταν περισσότερο θερμό από το σημερινό την εποχή εκείνη.

Οι χαυλιόδοντες, μαζί πλήθος απολιθωμάτων του μαστόδοντα *Mammuth borsoni*, που αποτελούν υλικό αναφοράς για τους ειδικούς στο διεθνές στερέωμα, καθώς και των άλλων ζώων στεγάζονται στο Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Μηλίας, το οποίο θεσμοθετήθηκε το 2003 και μέχρι σήμερα έχει καταγράψει πάνω από 10.000 επισκέπτες.

Μετά από 10 χρόνια έρευνας, στο βιβλίο των Ρεκόρ Γκίνες καταχωρούνται οι μεγαλύτεροι παγκοσμίως χαυλιόδοντες στον κόσμο, μήκους 5,02 μ., από μαστόδοντα 3 εκατομμυρίων ετών, που ανασκάφηκε το 2007 από ομάδα του Α.Π.Θ., με επικεφαλής την Αν. Καθηγήτρια του Τμήματος Γεωλογίας του Α.Π.Θ., Ευαγγελία Τσουκαλά. Το νέο ρεκόρ ανατρέπει το προηγούμενο μήκους 4.39 μέτρα που έχει καταγραφεί το 1997, στην ίδια περιοχή, από την ανασκαφική ομάδα του Α.Π.Θ. Το Βραβείο Γκίνες δόθηκε το Σάββατο 5 Σεπτεμβρίου 2009 στο Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Μηλιάς του Δήμου Ηρακλεωτών της Νομαρχίας Γρεβενών όπου φυλάσσονται τα ευρήματα. Το επιστημονικό και εκπαιδευτικό ενδιαφέρον καθώς και ο κοινωνικός αντίκτυπος επιβάλλουν την άμεση δημιουργία ενός Κέντρου Παλαιοντολογίας που θα στεγάσει τα μοναδικά αυτά ευρήματα, σύμφωνα και με την τελευταία σημαντική καταγραφή τους στο Βιβλίο των Ρεκόρ Γκίνες.